

ARTUR SILVESTRI

PAUL LAHOVARY

„Ultimul Bizantin“

cu un

Contur în oglindă

văzut de

**Paul del Perugia, Dimitrie Grama,
Paul Jolas, Artur Silvestri, Peter Cornell,
Virgil Căndea, Jean-Francois Charpal,**

CARPATHIA PRESS - 2005

CARPATHIA PRESS, 2005

str. Ciprian Porumbescu nr. 10, București, cod 010652

E-mail: carpathia@k.ro

Tel/fax: 021-317.01.14

ISBN: 973-7609-04-2

Cartea ce am alcătuit acum se datorează prețurii ce am arătat-o încă de acum mai bine de un sfert de veac pentru opera lui Paul Lahovary; aceasta s-a tradus în diferite moduri, fără să aibă, însă, un efect prea mare, din nefericire. Poate vremurile, sau oamenii, sau eu însumi, să fi fost de vină. Dar acum încerc să re-fac, din bucăți sparte din nepăsare, un chip ce binemerită să fie știut. Mi-au fost de folos în această muncă de restaurator Dna Dominique Lahovary, fiica scriitorului, și Dr. Dimitrie Grama, poetul sensibil din Danemarca.

*Acesta este doar primul pas. Vor urma, probabil curând, alții, întâi de toate ediția de „Opere”. Apoi, poate, monografia. Și, în sfârșit, **locul** ce va primi; acesta este însă **cum o vrea Dumnezeu**.*

Artur Silvestri

Concepția acestei ediții aparține **Dr. Artur Silvestri**

Coperta: ing. Diana Șuică

Tehnoredactare: Emanuel Ciurumelea

Tipar: **Tipogrup Press S.A.**

„CAZUL LAHOVARY“

Opera lui Paul Lahovary este aproape necunoscută în România, și aceasta nu doar în climatul de confuzie ce domnește astăzi aici. Cred că, exceptându-mă pe mine și, poate, pe inteligenta și harnica universitară Irina Petraș (care a re-editat „Vântoasele“ acum câțiva ani, dar fără cine știe ce ecou), cred că nu mai este nimeni care, auzind despre acest autor, să depășescă, printr-un gest elementar de curiozitate intelectuală, informația brută și să caute detalii. Aceasta nu este o excepție de la *regula uitării* și, de fapt, de la *doctrina destrămării* ce se cultivă astăzi cu o „exuberanță a sfârșitului“ ce nu înțeleg și detest. Și el, ca și mulți alții care, risipiți prin lume, anunțară printr-un fel de taină, o *metafizică a Dorului* și un prototip ce îl vom denumi în curând „Noul Român“ este scos din memoria colectivă, eliminat din nepăsare ori reavoință și făcut, cu sistemă, inactiv spre a nu crea model.

„Recuperarea“ – căci despre aceasta este vorba, de fapt – nu se va face ușor. Va fi nevoie de stăruință, cheltuială de energie și de bani și de efort fără certitudinea succesului final spre a se așeza la loc, și a se edita măcar, opera ce ne-a lăsat acest „boier din Hiperboreea“ trecut la limba franceză, la o vreme, precum alții în alte vremuri treceau de nevoie la catolicism. În felul lui, și el ilustrează *cazul dramatic, opera întreruptă sau suspendată* și, poate, *ipoteza de creație* ce nu s-a realizat. Dar privind mai cu luare-aminte totul, observăm că această bănuială nu se confirmă, în cele din urmă. Opera există, cu valoarea ei.

Scriitorul reprezintă în sine un caz de izolare inerentă, în a cărei constituire nu a pus efort sau voință. El era **de la sine** altfel decât contemporanii deși, într-un anumit procent, se observă pecetea timpurilor. Istoriograf, în materie de **istorie mărunță** a Bucureștilor, prozator de eresuri, strat folkloric și materie arhaică păstrată fără explicație peste multe secole, traducător de operă eminesciană emblematică – acestea sunt gesturi de căutător al identității în Tradiția ce depășește individualul și atinge un fond colectiv rapsodic. Uneori se invocă un gen proxim care, fiind posibil cu Mircea Eliade (mai ales din „La țigănci“ ori „Șarpele“ dar mai mult din eseistica de direcție ce a generat „România eternă“), nu este, totuși, hotărâtor. Aceasta nu-i influență și participare la o **direcție** ci expresie de exponent și creație de interpret ce simte, fără a găsi motiv imediat, trebuința de a vorbi din straturile ce sălășluiesc fără vârstă în profun-zimi. Atitudinea se conservă și chiar sporește în amploare odată cu trecerea anilor chiar dacă lipsește acum contactul direct ori poate chiar tocmai de aceea. Țara originară devine un fel de spațiu mitologic – unde spiritul se întoarce ca într-o magie.

PIANO NOBILE

Parcă văd și acum, ca printr-o sticlă de fereastră, încetoșată, cartea lui Paul Lahovary, cu copertile galbene și cu titlul scris mărunț, caligrafic, pe care oricât m-aș strădui nu mai țin minte cine mi-a arătat-o prima dată, cândva. Era într-o zi luminoasă, în București, atât de luminoasă de parcă totul s-ar fi desfășurat sub lumina reflectoarelor; lacul cartonului subțire sclipea orbitor și, dacă mă gândesc bine, era și cald la pipăire. Deci, era vară. O vară pe care acum îmi este cu neputință s-o identific dar era demult, mai mult decât un sfert de secol. Tot ceea ce îmi amintesc este secvență întretăiată, de fapt un șir întrerupt de fulgurații ale văzului interior care întoarce numai aparent timpul înapoi, într-un azi care trece și el, clipă de clipă, dintr-un ieri de neatins. Din clipa de-atunci nu mai reușesc să disting decât o copertă ținută de o mână ridicată spre mine, ca să mi-o arate, o mână care o arată, de fapt, ca să mi-o dăruiască, din care nu rețin decât câteva degete, ce susțin. Ce? Cartea. Ale cui să fi fost? Cine mai știe, acum, atât de târziu.

Cartea mi se părea mică, subțire și stranie nu doar prin titlu ci și prin autor. „Lahovary“! Suna familiar dar, în același timp, îmi trezea un fel de respect misterios, ca și când m-aș fi trezit deodată în fața unui reprezentant al unei lumi de demult, un „ceva“ indistinct ce ar fi ieșit ca un duh secret din sticla unde se închisese odinioară, împreună cu **Mesajul**. Părea, la drept vorbind, un **nume destinat faptei mari**, dar în acele clipe concluzia nu îmi apărea cum apare astăzi, analizând-o, ci, mai degrabă, traducea o stare neclară, fără cuvinte și gânduri. Abia dacă o pot interpreta acum, și numai dacă aș voi căci erau, într-însa, mai multe sensuri învăluite. „Lahovary“ îmi amintise satul de câmp, din Vlașca, de demult, ce purta, fără să mai poarte, de fapt, numele stăpînului de și mai demult. Nu mai purta numele, dar i se zicea încă în acest fel, prin tradiție, și de către un omenet ce vorbea **despre** și **cum** apucase; iar depărtarea față de **lumea vie**, aflată la capătul unui drum unde trâmbele de praf așterneau și vara straturi groase ca de zăpadă, ar fi putut da un sentiment de neverosimil, prin depărtare în spațiu. Dar și în timp. „Lahovary“ i se mai zicea și unei piețe mari din București, acolo unde se încheia Bulevardul Dacia și începeau Dorobanții. Îi ziceau așa destui, unii fiindcă așa auziseră de la alții deși i se modificase numele și ei; dar i se zisese mereu

așa, de parcă a-i zice altfel ar fi fost o clătinare de rânduială, ce nu se dorește, un semn rău.

Și apoi, lângă nume, titlul, „*Mesure d'une ombre*“; măsura unei umbre, în franțuzește, o metaforă. Formula stranie stimula curiozitatea, ca și limba de compoziție. Ce ar fi putut să însemne asta? Iată o întrebare ce mi-o pun și azi, când am și uitat amănuntele ce le-am citit mai târziu. În orice caz, știu sigur că am răsfoit-o chiar atunci, pe loc, și mi-am notat editura și, fiindcă era menționată undeva, și adresa autorului. Mi se părea încă o dată neobișnuit totul, chiar și tema, ori poate tema în primul rînd. Povestea, ori romanul, acest „ceva“ de mici dimensiuni ce mi se părea scris într-o franțuzească poemătică, includea pe Vlad Țepeș și pe Manole, meșterul de la Mânăstire. Și apăruse la Stockholm, în Suedia, unde locuia autorul, pe o stradă al cărei nume nu l-am uitat niciodată: **Vintrosagatan**; nu l-am uitat fiindcă mi se părea uimitor de războinic. Era un nume de viking? Mai târziu mi-am dat seama că nu era decât o denumire obișnuită și că o parte din această vocabulă arăta ceea ce era, de fapt, aceasta: o stradă pur și simplu. Dar atunci noul, un „nou“ abstract în sine, îmi crease un frison de nerăbdare ce mă îndemna să văd cine este autorul și de ce, între vikings așezîndu-se, își amintise mai ales despre ceea ce aici ar fi fost o simplă temă ilustrată după cartea de istorie. L-am scris imediat o scrisoare, fără prea mari nădejdi. Dar a doua zi chiar, când am ajuns la Biblioteca Academiei, am căutat în fișiere ca să văd dacă voi mai găsi ceva despre acest scriitor necunoscut, fiind aproape sigur că nu voi găsi. Și totuși nu am avut dreptate. Existau câteva broșuri – una dintre ele parcă deslușea povestea „Pietții Amzei“ – și o carte ceva mai groasă, conținând proză fantastică și avînd un titlu straniu, la rîndul ei: „Casa Terekov“. Apăruseră prin 1940, deci cu vreo trei decenii și ceva mai înainte, și nu știu de unde am dedus că autorul era pe-atunci diplomat; poate și pentru că o cărticică se chema „Caleidoscop suedez“ și apăruse la București, cam la vremea când războiul se termina. Ceea ce mă impresionase, întîi și-ntîi, era sentimentul că **avea operă**, era, deci, un scriitor și nu un amator sentimental și excentric, ce începuse să compună la bătrînețe. Și **operă croită**, cu o diversitate ce presimțeam, arătînd nu doar finețe ci și instrucție căci două dintre cărți, mai de la început, erau scrise în franțuzește ca și romanul cu copertile galbene, de acum. Dar cel mai pătrunzător țîn minte că mi se păruse un fel de roman, ce semăna cu „Noaptea de Sânziene“ și apăruse demult, în 1953, la Lisabona fiind convins că îl editase Victor Buescu. Avea și un titlu fascinant: „Vân-toasele“. „Vântoasele“, ielele, făpturile aerului, îmi plăcură mult și în

inocența mea de om liber, de-atunci, mă gândisem că ar merita poate să fie re-tipărite cumva, poate chiar împreună cu povestea lui Manole, dacă s-ar fi tradus din franțuzește. Dar cine s-o facă atât de bine încât să echivaleze modul poetic ce se folosise și care era aproape intractabil? Îmi amintesc clipa când, la Bibliotecă, spre seară, am închis dosarul de pe masa mea de lectură unde notasem multe despre autor și chiar, fiindcă nu se putea lua nici o copie pe atunci, copiasem de mână câteva fragmente ce îmi plăcuseră mai mult decât altele. Sînt convins că mă gândisem că voi scrie ceva despre acestea, poate cât de curînd. Dar, din păcate, n-am mai apucat să mai scriu nimic și nici dosarul acela, ce conținea, țin minte perfect, mai multe foi legate de alta – ruptă dintr-un caiet de matematică, pe care însemnasem titlul „Vînătoaselor“ – nu-l mai pot afla pe nicăieri, căci, poate, se vor fi risipit și ele ca și altele, cine știe câte.

Nu aș putea spune că așteptam cu o emoție mai mare decât o curiozitate obișnuită să văd dacă voi primi vreodată un răspuns sau un semn. Avem mai degrabă sentimentul că nu voi primi nimic. Ce anume l-ar fi determinat pe un necunoscut să-i răspundă altui necunoscut dintr-o parte a lumii oricum aflată departe? Ce ar fi putut să aștepte de la el? Și totuși, după prea puțină vreme, am găsit o recipisă în cutia poștală și, cînd am ajuns la oficiantă, bănuiala mi s-a întărit. Era un plic mărișor, legat cu grijă cu o sfoară petrecută de mai multe ori, un plic maroniu pe care mi-l amintesc perfect, indicînd adresa mea scrisă cu litere mari, înalte și drepte, literă de tipar, timbrat în Suedia. Era ceea ce așteptasem. Scrisoarea dinăuntru însoțea cartea cu coperta gălbuie, pe care o văzusem cu cîtva timp în urmă în mîna nu știu cui. Era imprimată la mașina de scris, cu literă măruntă și se încheia cu o semnătură făcută cu mîna proprie, așternută cu cerneală neagră, în litere largi, artistice, ca și cum ar fi încheiat un manuscris prețios și solemn. Nu o mai am, din păcate, dar mai țin minte că îmi arăta uimirea și plăcerea ce i-o dăduse mica mea epistolă, pe care n-o mai am nici pe ea și este pierdută probabil definitiv căci la acea vreme nu îmi făceam copie la indigo după corespondență, cum am început să fac ceva mai tîrziu, din păcate destul de tîrziu. Poate că atunci îmi povestise cîte ceva despre el, ori poate aceasta fusese o temă de altă dată, din alte scrisori pe care aveam să le primesc regulat, drept răspuns la absolut tot ceea ce îi trimiteam; o conduită de boier adevărat, pentru care a răspunde la gîndul bun este obligație, dovadă de prețuire și onoare. Toate, câte vor fi fost, s-au risipit, înșă, astăzi, dar poate le voi găsi vreodată, cîndva, nădăjduiesc că nu prea tîrziu cînd, dacă **se vor găsi** la întîmplare, de

către cine știe cine, nu se va mai putea ști de ce, când și cine le-a scris și pentru cine, devenind aproape anonime și fără vreo altă semnificație decât litere înșiruite pe o coală de hârtie, document orb, sec și expurgat de emoția pe care **privirea înapoi**, de acum, o amplifică și o transformă în amărăciune. Îmi amintesc că mergeam uneori, la Snagov, unde locuiam pe atunci, la oficiul poștal ca să-i găsesc corespondența închisă în cîte un plic lat, fără fereastră, pe care adresa mea era scrisă de mână, cu aceleași caractere subțiri și înalte. Era, la acea vreme, un om bătrîn, de aproape optzeci de ani, sau poate ceva mai puțin; și scrisorile lui, nu scurte dar nici lungi, aveau un aer pe care nu-l prea înțelegeam dar astăzi am început să-l înțeleg și îl recunosc, căci începe să-mi aparțină și mie, cel de azi, ostenit și îmbătrînit. Cred că îmi scria ca și cum și-ar fi scris lui însuși ceva, ori, mult mai bine zis, ca și cum ar fi scris într-un jurnal în bucăți, fără un scop vădit și în imediat. Un fel de singurătate înțeală și acceptată, tulburătoare acum când mă gândesc la anii de-atunci, părea să se întrevadă din acele șire de unde nu îmi mai amintesc mesajul ci doar **aerul**, conturul, sensul abstract. Era singur la un mod multiplicat, aproape metafizic. Copiii, pe care mi-i denumise, erau, de fapt, maturi și se aflau pe la casele lor, în diverse locuri de pe pământ iar Doamna, o suedeză prețuită, cred că îi înțelegea doar teoretic gândurile, de la o zi la alta mai puternice, ce se îndreptau către **aici**. Îmi scria, deci, ca și cum ar fi aflat, cu uimire, că a mai rămas ceva din lumea aflată numai în memoria lui, neînțeleasă nici măcar de către cei apropiați. Temele practice nu îl preocupau din cale-afară, ori poate avea destulă înțelepciune ca să nu viseze în zadar. Cred că, într-un rând, i-am vorbit despre ceea ce denumeam pe atunci „o ediție“, adică, de fapt, o carte în românește ce ar fi fost nimerit să cuprindă ce scrisese, căci și astăzi cred că merita, și o merită, și poate voi apuca să i-o public abia acum, cînd nu mai știe și nici nu va mai ști. Dar nu exagerasem în speranțe deșarte și nici el nu insistase, mai apoi, dând semne de nerăbdare ce nu i-ar fi stat bine dar pe care alții le dădeau, uneori cu nechibzuință. Avea un ton înțelegător și o atitudine de resemnare ce dovedea o inteligență stoică, pe care conformația sufletească, dar mai ales vârsta i-o dăduseră.

Enigma acestei relații n-am deslușit-o nici acum. Îmi scria cu un fel de tandrețe reținută unde nu întrevedeam, prea puțin pătrunzător fiind atunci, scepticismul omului înțelept ce îmi privea cu înțelegere cîte un acces de optimism și pripeală. La rândul meu, fără confesiuni inutile, așterneam cu emoție gânduri diverse pe hârtie, lăsînd, uneori cred că prea mult, entuziasmul să se manifeste cu oarecare

verbigeratie și cîteodată în mod necontrolat. Nu știam despre el mai mult decît îmi scria și nici măcar nu încercasem să aflu mai multe despre viața lui, altceva decît ceea ce socotea că trebuie să-mi mărturisească. Nici măcar nu știu cum arăta.

Correspondența însăși avea un caracter enigmatic fiindcă îi lipsea scopul imediat, obiectul practic. Eu nu îi scrisesem întîi și-ntîi ca să obțin măcar o cîțime de cîștig și nici mai tîrziu nu mă gîndisem să dobîndesc vreun avantaj, de orice fel ar fi fost. Ce îi puteam cere? Să mă invite în Suedia, ca să călătoresc? Să mă ajute, în vreun fel, cu vreo bursă, cu o plată sau cu un orice altceva ce însemna cîștig bănesc? Dar sedentarismul meu, de intelectual ce dușmănește călătoria în valuri de migratori moderni mă reținea să plec măcar pînă aici, aproape, în Balkani iar noțiunea de *vacanță* așa cum o înțeleg cei mai mulți și o cultivă, îmi era străină, cum a și rămas, de fapt, pînă azi.

Și-apoi, ce ar fi putut să-mi dea omul acesta **din hîrtie**, pe care aproape că îl socoteam un **personaj din poveste** încă de pe atunci, ceea ce devine cu adevărat acum? Căci, la drept vorbind, m-am mulțumit întotdeauna cu ceea ce am, adesea cu puțin, crezînd – și poate că greșind, cine știe? – că valorile vieții sînt altele, cele în care cred și azi, ca odinioară. Astfel încît scrisorile, ce mă emoționau prin inutilitatea lor asemănătoare cu scrierea de literatură, au rămas așa cum sînt pînă cine știe în ce zi, la o dată cînd n-au mai venit, dar nu știu precis de cînd, în orice caz de demult. Mă gîndesc la el cu nostalgie fără să înțeleg nici acum prea bine ce motiv secret mă legase pe atunci de **omul din scrisori**, la fel de imaterial în acele vremuri ca și azi, cînd, la fel ca și ieri, este **doar un nume**. Și mă gîndesc cu tristețe, fiindcă știu, fără să fi aflat, că nu mai este pe Pămînt. Îi datorez zile de încîntare din viața mea cînd citeam, fără un scop precis ci doar pentru plăcerea de a descoperi, ceea ce scrisese în alte vremi, mai liniștite; și îi mai datorez emoția de a primi – cu o gratuitate ce abia mintea mea de azi, altfel pricepătoare, o distinge – scrisori ce parcă se adresau, fără destinatar, cui o da Dumnezeu să le găsească. Pe atunci, a dat Dumnezeu – ori le-a potrivit – să le găsesc eu și de aceea, față de toate acestea, simt că am și o altă datorie, pe care, poate, o să mi-o plătesc.

(„Memoria ca un concert baroc” vol.I, Povestiri reale și imagine din Țara-de-Nicăieri – 2004)

FIȘĂ DE DICȚIONAR POSIBIL

PAUL LAHOVARY (30.07.1909 – 11.05.2001), romancier, nuvelist, istoric și eseist, traducător român cu operă parțial scrisă în limba franceză. Se trage dintr-o veche familie autentică română, înrudindu-se îndeaproape cu faimoasa scriitoare de valoare europeană, Marthe Bibesco. Formație culturală solidă: „bachelier de l'Enseignement secondaire“, „diplômé de l'Académie d'Aix“, 1928 și „bachelier“ în latină – limbi moderne, licențiat în Drept – Universitatea București, 1933; studii de Istoria Artei și Litere: Avocat al Baroului București, 1936; diplomat de carieră, atașat de presă în Suedia, începând cu 1943, călătorii în Egipt, Grecia, Italia, Franța, Țările Scandinave. Stabilite definitiv în Suedia în 1948; activitate didactică, în calitate de profesor de franceză (timp de mai bine de 15 ani) și „traducteur-assermenté“ pentru limbile franceză și română.

Căsătorit cu Mariana Engberg (1944). Patru copii: Olenka, André, Catrine, Dominique. În ultimii ani de viață s-a stabilit în insula Naxos, din Grecia, unde, odinioară, unul din strămoșii lui avusese un înalt rang bisericesc.

Opera literară este impresionant de diversă. Cuprinde poeme, studii de istoriografie, eseuri pe teme diverse, cărți de călătorii, nuvele, romane, biografii romanțate. Traducător în franceză al lui Eminescu.

Revendicat atât de literatura română cât și de literatura franceză, fiind considerat, de unii comentatori, ca un model pentru „resursele oferite, chiar, în străinătate, de marile tradiții literare franceze“. Membru în Uniunea Autorilor Suedezi, Uniunea Traducătorilor Autorizați din Suedia și în Uniunea Traducătorilor de Franceză din Suedia.

Onoruri: *Ordinul Coroanei României* (1937), Premiul „*Romulus Ciofflec*“ pentru cel mai bun roman al anului (1947).

Referințe selectiv: „*Accademia Italia – Personaggi Contemporanei*“, 1982, pg. 394; Paul Jolas – prefață la „*Chemin du roi*“, 1990; Artur Silvestri – „*Magia ficțiunii*“, „*Lucefărul*“ (29.09.1979), Paul del Perugia – postfață la „*Mesure d'une ombre*“ (1976), P. Comarnescu – „*Rampa*“, 27 iunie 1938, C. V. Gheorghiu – „*Timpul*“ (22.01.1941); Perpessicius („*Acțiunea*“, 24.05.1941), O. Șuluțiu („*Gândirea*“, 25.02.1941), Agneta Sandelin („*Dagens Nyheter*“, 30.06.1978, Stockholm), Artur Silvestri – „*Memoria ca un concert baroc*“ vol.I, *Povestiri reale și imaginare din Țara-de-Nicăieri*, Ed. Carpathia Press, 2004, Artur Silvestri – „*Piano Nobile*“, Kogaion Edition, 2005 (lb. franceză).

Colaborări: articole de istorie, comentarii, nuvele, cronici publicate în „*Revista Fundațiilor Regale*“, „*Convorbiri literare*“, „*Vremea*“, „*Universul literar*“, „*Dagens Nyheter*“ – Stockholm etc.

Precum în orice alt caz de *uitare vinovată* și pentru Paul Lahovary re-cunoașterea operei începe, la drept vorbind, cu bibliografia. Acesta

nu este vastă dar, având anumite diversificări, sugerează ipoteza operei, mai bine zis, *ce ar fi putut aceasta să devină*. În materie de creație românească, două sunt cărțile importante: „Vântoasele” (ce s-a și re-editat aici, în 1998) și „Casa Terekov”. Ele ar putea constitui primele volume dintr-o posibilă serie de „Opere” dacă se va face aceasta cândva. Urmează creația franceză unde „Mesure d'une ombre” se impune strălucit fără să pună în penumbră „Chemin du roi”. Acestea vor trebui traduse oricât de dificilă este limba, o franceză lirică și intelectuală, de clasicism trecut prin evanescența de „fin de siècle”. Măcar acestea dacă se vor citi cândva, cântărindu-se valoarea lor, ce nu este curentă, se va putea zice că: „Scriitorul s-a întors în natura lui”.

☒ „*Elemente monografice ale Pietții Amza*”, Imprimeria Națională, București, 1937, ilustrată și prefațată de Nicolae Batzaria, 91 (93) pagini;

☒ „*Le miroir d'obsidienne*”, București, cu ilustrații de E. Drăguțescu, 1938, 78 pagini;

☒ „*Doamna Colet. Amanta bărbaților de geniu*”, *Vremea*, București, 1939, Colecția „Femei frumoase cu trecut urât”, 127 pagini;

☒ „*În Umbra Marelui Flaubert*”, 1939;

☒ „*Casa Terekov. Povestiri*”, Editura Universul, București, 1940, 136 pagini;

☒ „*Hyperion*”, București, 1943 (traducere în limba franceză a poemului „*Luceafărul*” de M. Eminescu), 53 pagini, inițial publicată în *Revista „Convorbiri Literare”*, nr. 8-10, August – Septembrie 1941;

☒ „*Caleidoscop suedez*”, București, 1944, 90 pagini;

☒ „*Craiu Nou*”, 1947;

☒ „*Vântoasele*” (roman), Editura Fernandes, Colecția Lectoratului Român, Lisabona, ediție îngrijită de Victor Buescu, 1953, 207 pagini;

☒ „*Mesure d'une ombre*”, *Forfattares Bokmaskin*, Stockholm, 1976, 128 (136) pagini;

☒ „*Mesure d'une ombre*”, cu o notă de Jean-Francois Charpal, *La Pensée Universelle*, Paris, 1977, 122 (127) pagini;

☒ „*Chemin du roi*”, prefață de Paul Jolas, *Maison Rhodanienne de Poésie*, 1990;

☒ „*Vântoasele*”, Ed. Didactică și Pedagogică, ediție îngrijită de Irina Petraș, București, 1998 (re-editare), 140 pagini.

☒ Numeroase articole apărute în reviste și ziare, între care o rubrică din „*Dagens Nyheter*”, Stockholm, 1990, ar putea forma, ea însăși, o carte de memorii plină de interes.

CONTUR ÎN OGLINDĂ

În șapte ipoteze

Paul del Perugia

O capodoperă de istorie sacră

Forma, înainte de toate, seduce printr-un fel de exotism istoric în care cititorul plonjează imediat. „*Mesure d'une ombre*” este o mare povestire, plină de acțiune și de vis, de lumină și de noapte, de violență și de tandrețe, un tablou pe jumătate istoric, pe jumătate fabulos, cu acces miraculos în lumea redempțiunii, o capodoperă de emoție sacră, de tact spiritual, de pudoare sufletească, un fruct definitiv savuros al spiritului latin și al pasiunii grecești, o creație pentru mine – de neuitat. Imaginația și temperamentul de mare scriitor ale lui Paul Lahovary completează ceea ce realitatea nu a încheiat, ceea ce așteptăm să întrevădem și să atingem înainte de a muri.

De multă vreme, puterea multiformă a vieții a hrănit viața interioară a autorului ceea ce îi dă, astăzi, puterea de a stăpâni **real și ireal** și, în același timp, de a face credibil ceea ce se spune. Stilul său, cu rezonanță rară și ermetică, este un foarte potrivit instrument pentru a ne conduce până la limita unde istoria se întâlnește cu poemul, la limita realității superioare, angelice, al cărui fruct îl poartă.

1977

Jean-Francois Charpal

„Măsura unei umbre”

Anotimpul premiilor nu fixează fără riscuri atenția publicului asupra unor titluri ale căror merite, după câțiva ani, ar putea să fie mai scăzute. Nimeni nu ne vorbește încă despre o carte care nu aparține acestei categorii. Ea a fost publicată la Stockholm și deschide excepționale perspective asupra resurselor oferite, chiar în străinătate, de marile tradiții literare franceze; este vorba de un roman, scris cu o pană măiastră, într-o franceză deopotrivă ri-guroasă și scilpitoare. Stilul ei dă viață unei teme legendare medievale și prin „medieval” trebuie să înțelegem cuvântul în sensul pe care îl cunoaștem dar, în același timp, în culoarea și în proximitatea tradiției bizantine.

Paul Lahovary situează romanul său într-o Românie țâșnită din profunzimea viselor, între căderea Bizanțului și secolele când cruciadele treceau peste Europa Centrală. Pentru a însufleți povestirea, el face apel la resursele francezei cele mai moderne, simplă și precisă, dar,

în același timp, cu întorsături sintactice ale cuvintelor legate de un idiom care s-ar fi putut folosi ipotetic.

Rezultă, pentru cititor, într-un univers de legendă un decalaj premeditat în timp căci Paul Lahovary plasează cu siguranță viziunea lui personală a destinului nostru. Și, în timp ce el ne antrenează prin impecabila desfășurare a povestirii, ne propune fondul adevărilor proprii marilor scriitori de cultură franceză.

Nu putem indica aici decât tema centrală ca să nu dezvăluim miraculosul: un arhitect-zidar, după multe încercări și călătorii din Bizanț și Valahia, după realizări artistice și de mare spiritualitate, sfârșește – pentru a putea termina perfect biserica, măreață, ce o ridică – prin a închide o ființă vie în însăși construcția ce zidește. Indicația temei face abstracție de caracterul încântător al descrierilor, de puternicele priviri aruncate asupra lumii noastre interioare, asupra bogatelor notații ce compun țesătura somptuoasă și mișcătoare a acestei opere.

„*Măsura unei umbre*” este o carte pe care o vom păstra la îndemână. Din Stockholm ne sosește această revelație care ne spune că în străinătate se publică și se știe să se scrie încă într-o tradiție deopotrivă vie și savantă. Prin punerea în operă a marilor teme clasice, Paul Lahovary știe să ne emoționeze și să ne instruiască în mod profund asupra străfundurilor ființei noastre. Trebuie să-i mulțumim că a scris o carte care nu va îmbătrâni.

Trad. Artur Silvestri

1977

Virgil Cândea

Un roman cu o sobrietate de cronică

Recent a apărut în Suedia unul dintre cele mai bune romane istorice românești și, incontestabil, cel mai frumos omagiu istoric făcut lui Vlad Țepeș. Opera este scrisă, cum ne și așteptam, de un român: Paul Lahovary, prozator emerit cunoscut pentru o altă creație de înaltă clasă și de puternică vibrație spirituală românească: „*Vântoasele*”. Pentru că doar un compatriot al lui Vlad Țepeș ar fi putut să compună în onoarea sa o povestire cu expresie modernă (dar atât de contemporană prin spiritul și înțelegerea eroului), manieră în care sunt prezentate, prin adaptarea atât a istoriei cât și a miturilor, toate elementele capabile să restituie statura legendară a lui Vlad Țepeș.

După o întregă literatură consacrată acestuia – una dintre cele mai bogate bibliografii dedicate unui domnitor român, o literatură care merge de la studii erudite până la fanteziste și chiar triviale „istorii cu vampiri” publicate până în zilele noastre, lectură romanului scris de Paul Lahovary constituie nu doar o delectare ci, mai mult chiar, o purificare.

Ceea ce captivează este stilul concis, de o sobrietate de cronică, fără o metaforă inutilă, fără un singur cuvânt impropriu, fără o singură situație anacronică, fără un singur detaliu fals.

Paul Lahovary asociază în țesătura romanului figura legendară a lui Țepeș și a aceleia, tot atât de legendară (și, de asemenea, cu Faptă reală și magnifică) a Meșterului-zidar Manole. Un artificiu cronologic admis: acela de a substitui domnitorului Neagoe Basarab, personalitatea unui Domn – luptător anterior; unul asociat în mod fericit cu celălalt, două secvențe încărcate de cea mai puternică semnificație în istoria română din secolele XV și XVI, traducând rezistența armată anti-otomană (victoriile lui Vlad Țepeș) și rezistența spirituală (construcția Mănăstirii Argeșului).

Bineînțeles că nu voi putea rezuma aici romanul lui Paul Lahovary. Noi cunoaștem foarte bine legenda Mănăstirii Argeșului și epopeea lui Țepeș. Dar le regăsim în toată ambianța acestei cărți, a acestei mari cărți și ar fi păcat să smulgem ceva din plăcerea de a o citi.

1977

Artur Silvestri

Magia Ficțiunii

„*Mesure d'une ombre*” este romanul prozatorului Paul Lahovary, publicat la Stockholm în 1977, înveșmântat cu o copertă de Marie Minerbi și însoțit de o recomandare foarte favorabilă a lui Paul del Perugia. Iată o carte scrisă în limba franceză despre Vlad III l'Empaleur (adică „Țepeș”), cu o bibliografie foarte documentată la final, de unde sursele românești nu lipsesc. Scriitorul este, se înțelege aceasta, originar din România și nu și-a uitat izvorul sufletesc astfel încât investigația unui moment istoric valah, sub raport romanesc, pare cum nu se poate mai grăitoare. De fapt, Paul Lahovary nu este un nume inedit pentru istoricul literaturii române. „*Le Miroir d'obsidienne*” (Le Moment, 1938) era o culegere fastuoasă de pasteluri în ton simbolist de unde nu lipsește tabloul calendaristic și floral, în savante retușe fumegoase („Le suits”, „Fleurs”, „La maison”, „Printemps”). O lirică sentimentală cu refrene verlainiene, în orașul pustiu, gen Bruges-la-morte, era aci, adăugată atracției pentru cartierul umil, cu casele sumbre, în decor cenușiu. Autor de cărturărești eboșe lirice, Paul Lahovary părea un baroc iubitor de forme sumptuoase și împodobeă volumul cu vignete ingenioase de E. Drăguțescu.

Totuși, nu în poezie a căpătat acesta notorietate, deși urme lirice se văd și acum iar „*Mesure d'une ombre*” o dovedește în chip irefutabil. Un stil scilpitor, plin de intuiții revelatoare, o ingenioasă tehnică modernă,

informație de erudit, toate acestea fac din Paul Lahovary un **mare prozator** a cărui operă merită comentată în amănunt.

Vlad Țepeș (*L'Empaleur*, cum îi zice romancierul), voievod vrednic și antiotoman, făcu în Europa ultimului secol figură de sadic internațional și, în urma unui roman de gust terific, al unui obscur Bram Stoker, deveni sub numele de „Dracula” subiectul, cu aspect de vampir regal, al unor filme de groază sau al romanelor de senzație. Nu mai trebuie s-o spun, această industrie „draculiană” nu are de a face cu voievodul român, personajiu ce nu arăta nimic anormal, cum îl zugrăvesc și izvoarele directe ale vremii (investigate în chip admirabil de Ion Stăvăruș, într-o cercetare ce ar trebui cunoscută mai bine). E și „*Mesure d'une ombre*” o astfel de reconstituire fantasmagorică? Hotărât, nu!

Romanul lui Paul Lahovary este, la drept vorbind, o restituție excepțională, documentată istoricește și fără nici măcar o singură intenție de a scoate senzații tari din figura unui personaj istoric cu merite ce nu se discută.

Dar mai întâi o rectificare: protagonistul nu-i aici, totuși, Vlad Țepeș, deși domnitorul e prezent și joacă un rol notabil, însă în planul al doilea. Paul Lahovary preface în materie romanescă un mit fundamental, „Meșterul Manole”, și în fața mitologiei istoria simplă era de trebuință să se estompeze. Cunoaștem conținutul legendei din notoria „Baladă a Mănăstirii Argeș”: Manole e un maestru în arhitectura hieratică, un „meșter mare”, edificatorul unei biserici ce se surpă noaptea și care, printr-un legământ de natură magică, își zidește soția, pe Ana, la temelia construcției. Artistul își sacrifică, prin urmare, existența biografică printr-o jertfă rituală, abandonând contingentul spre a se exprima în plan etern.

Paul Lahovary mută această epică baladescă (din vremea cețoasă a lui Negru-Vodă), în timpul domniei lui Vlad Țepeș. Apoi, face din *Meșterul Manole* un zidar bizantin, numit Manea Sabor, refugiat pe la 1453 din Bizanțul turcit în Țările Române, de unde i se trăgea spița. Soția lui, valahă în baladă, devine Anna Doukas, descendentă a notoriei familii constantinopolitane. Vlad Țepeș se preface într-un voievod cult, instruit în chestiuni teologale, simpatizant al metafizicii, un erudit iubitor de conversații filosofice adânci. Capitala principatului său devine un imaginar oraș Aref (o purificare, probabil, a românescului Argeș). Soția Principelui e o doctă suverană, instruită în misterele orfice. Și așa mai departe. Totuși, senzația nu este nicidecum de fabulație fără suport căci Paul Lahovary ne-a dat o pictură aproape miraculoasă a vieții de epocă și istoricitatea nu iese de aci contrafăcută. El a reconstituit, însă, o Valahie de retortă, cu fel și fel de zvârcoliri istorice, cu domni culti (Vlad Țepeș e o combinație de Petru Cercel, Despot-Vodă și de domn grec filosof), cu artiști experți și cunoscători ai metodelor arhitecturii bizantine. Manea

Sabor însuși e un Pârveu Mutu de mit, un filosof și un arhitect de inspirație gnostică.

Căci, de fapt, Paul Lahovary e un romancier modern, de formulă lirică și „magică”. Stilul impune. Prozatorul aci descrie minuțios o ceremonie de învestitură a domnului (pag. 19 și urm.), cu talent de a reconstrui culoarea și fastul, aci pictează un tablou de cetate sărbătorească, în combinație de barbar și solemn (pag. 18). Aptitudinea plastică, luată izolat, este, la rândul ei, excepțională. Ceva din meticulozitatea lui Odobescu, pentru care nu omul ci obiectul e totul, a trecut și aici. De altfel, în gust iarăși odobescian, romanul nu are desfășurare propriu-zisă fiind mereu explicativ, plin de sincope și de felurite digresiuni, așezând narațiunea pe propriile imanențe și preistorii. Prozatorul istorisește, de pildă, refugiul zidarilor din Constantinopol dar, deodată, firul epic se rupe spre a se înnoda cu tabloul cuceririi Bizanțului de către turci. Și aici, în aceste tablouri de gros-plan, Paul Lahovary are o excepțională forță de plastician și de restaurator al atmosferei în felul lui M. Bulgakov, din „Maestrul și Margareta”.

În fine, explicația acestei tehnici prosastice insolite provine din filosofia timpului romanesc: autorul are un ochi abstract ce resuscitează evenimente și oameni, interoghează vii și morți, pe baza unei ipoteze despre fenomenalitatea morții și, ca atare, părelnicia ei, tipică pentru spațiul mioritic.

Ar mai fi de pomenit acea metafizică a cosmosului, cu baza gnostică și tradusă în înfățișare pur arhitecturală, pe care Manea Sabor o desfășoară în fața lui Vlad Țepeș, tare și acesta la filosofie. Universul ar fi, astfel, o gigantică schiță construită, un edificiu proiectat cu o minte omniscientă și, ca atare, în concepția ce stăpânește aici, valahul Meșter Manole se transformă într-un inițiat, contemporan intelectualicește cu Geneza. Ceva din filosofia orfică a numerelor și a geometriei pitagoreice a rămas și în acest roman unde, fiind vorba de arhitectură, aceste principii sunt invocate neconținut.

Însă pe deasupra acestor argumente e magia stilului, de mare scriitor care visează despre istorie și despre o țară extrasă din contingent spre a da documentului o adâncime și mai mare de la nivelul fabelei cu teme filozofice. Valahia lui este Orsenna lui Julien Gracq, din „Rivage des Syrtis” și un soi de Metopolis, ca în „Cartea Milionarului” de Ștefan Bănuțescu, semn că nici în câmp românesc autorul nu este cu totul fără familie artistică. De altfel, **un mare prozator modern**, de formula romanului mitic integral, eseistic și reconstitutiv, între Al. Odobescu și Julien Gracq, va trebui socotit acest Paul Lahovary, autorul unei legende baroce și mitologice – „Mesure d'une ombre” – pe subiect românesc, dar scrisă cu flaubertiană până franceză.

1979

Paul Jolas

„Calea Regelui“

“Calea Regelui” este aceea pe care o descoperă Chiara Organista, care se refugiază în Muntele Resegona, din Italia, pentru a scăpa de Poliția fascistă care o tracasează din toate părțile. Chiara vrea să-i găsească pe partizanii despre care știe că întreprind acțiuni de comando. Aceasta este, rezumată, istoria familiei Organista, ajunsă în Italia.

Povestitorul care ar dori să studieze „Soluția definitivă” a problemei evreiești în Italia adoptă aici metoda utilizată deja de scriitori foarte diferiți precum Montesquieu, Théophile Gautier sau Gide: re-velează manuscrisul cu istoria familiei, definit de unul din membrii săi, abatele Gabriel Organista.

Pătrundem, astfel, în universul ororii, al suferinței absolute și al disperării, Svastika, într-o Polonie invadată unde mii de inocenți au plătit cu viața frenezia totalitară care apăruse în Germania celui de-al doilea război mondial. Judith Gastfrayd, logodnica lui Francesco Organista, ar trebui să ajungă în Elveția dar este arestată și deportată. Soția comandantului lagărului, Hannelore Richter, se împrietenește cu ea și face eforturi pentru a o salva de la experiențele de vivisectie; va reuși, dar Francesco Organista, care se dă drept nomad, o va regăsi pe logodnică în ultima clipă, când aceasta sfârșește sub loviturile unei deținute demente care îi taie gâtul cu o lamă de ras. Cititorul nu va putea să iasă netulburat din lectura acestei cărți halucinante, unde realismul se îmbină cu fantasticul și în care voința de a trăi depășește ororile unei epoci nemiloase. Ar fi fără rost să așezăm între paranteze acest moment de istorie în timpul căruia omul a arătat că este capabil de toate exce-sele, în toate domeniile.

Un stil ferm, incisiv, o frază adesea la limita unei constatări de clinician, o aptitudine de a revela simbolul, dau acestor pagini o marcă de calitate și grandoare. Ceea ce era la început doar un jurnal, a devenit o epopee.

Trad. Artur Silvestri

1990

Dimitrie Grama

„O fire sensibilă, de poet“

Prima Societate a românilor din Scandinavia a fost întemeiată prin 1970-1971 la Stockholm din inițiativa avocatului Valentin Toca, inginerului Traian Encica și a mea, eu fiind pe atunci titrat în Geologie (Master

of Science la Faculty of Science, University of Stockholm] și student la Medicină la Institutul Karolinska (cel care hotărăște printre altele cui să-i fie acordat Premiul Nobel în medicină). Dîndu-ne seama că o mare parte din „fugitivii” români nu prea aveau nici cunoștințe de limbi străine și nici cunoștințe legate de procese practice sau chiar juridice de emigrare, ne-am luptat să înființăm această Societate Romană care să fie oficial înregistrată la oficialitățile suedeze, care la rîndul lor îndemnau romanii dezorientați să vină la „Asociația Dacia” dacă aveau nevoie de contacte, ajutor etc.

Bine, după un timp s-a dus vestea că existăm și încet, încet au început să vină și români stabiliți în Suedia de mult timp, adică de dinainte de 1947-48. Printre aceștia îmi amintesc de un bărbat atunci la vreo 65-70 de ani, foarte jovial și foarte vital, care venea din familia Cantacuzinilor și pe care ceilalți emigranți bătrîni îl numeau Prințul Cantacuzino. Nu mi-am permis niciodată să-l întreb în ce mod era sau nu prinț, dar dacă oameni ca Dl. Paul Lahovary și Magda Manu Ljungberg îl numeau așa, trebuie să fi fost adevărat.

Pe Paul Lahovary l-am cunoscut mai bine și l-am apreciat mult pentru inteligența lui vie, integritatea și sufletul lui generos de român (dar, după cum cred că știi, era și el mai mult aromân). Mi-a spus că era verișor cu Prințesa Bibescu și că fusese Consul al României în Suedia pînă la venirea comuniștilor. Și lui probabil, ca multor altora care nu s-au vîndut noului regim, infiltratorii guvernului comunist, care bine-nțeles erau și ei „fugiți”, i-au scos tot felul de vorbe că ar fi spionul Ambasadei Române, încercînd să-l defăimeze așa cum au încercat cu mulți alți români de speță din West.

Pentru Lahovary, care era și o fire sensibilă de poet, aceste false învinuiri i-au deschis o rană adîncă în suflet, rană care nu s-a vindecat pînă la moartea lui, în 2001. Ba chiar și copiii lui, mai ales cele două fete, Olenca și Dominique, au suferit din această cauză nejustă. Sper din tot sufletul să-l revendicăm și cuvîntul lui scris să reapară în România. Dacă noi nu vom face nimic, nimeni nu va face, pentru că asta este de obicei soarta celor plecați, ei nu se pot apăra împotriva celor cu „musca pe căciulă” care, ciudat, au o cotinuitate dintr-un regim în altul și cărora le lipsește tăria să spună: „domnule, am greșit, n-am știut mai bine, dar sunt dispus să aflu adevărul și să-l apăr”. Asta nu, mai bine îi dăm uitării pe toți cei care ne-ar da vreun sentiment neplăcut. Ce lașitate!!

(din „*Secretul Întocmirii Artur Silvestri în dialog cu Dimitrie Grama*” – 2005)

Scriitorul, avocatul și traducătorul Paul Dumitru Lahovary, din Bandhagen, un cartier al Stockholmului) a decedat la 91 de ani. Familia apropiată sunt copiii Olenka, André, Catrine și Dominique, cu familiile respective. Paul Lahovary s-a născut în București. În 1943 el a venit în Suedia ca Diplomat și s-a căsătorit cu Ulla Mariana Engberg.

Imediat după căderea dictatorului Ceaușescu, *Dagens Nyheter* (cel mai mare ziar din Suedia) a dedicat câteva pagini din editorial despre bogata și înfloritoare viață culturală din România interbelică, o cultură care, mai târziu, a funcționat în exil. Aici, în aceste pagini de duminică din *Dagens Nyheter* a colaborat Paul Lahovary cu amintiri din vechiul București, numit „Micul Paris“. El a povestit despre animata viață culturală de atunci, la care el a participat activ, despre multele reviste de literatură și cultură și despre minoritățile etnice din București. Îmi aduc aminte detalii ciudate pe care mi le-a povestit, așa cum ar fi că birjarii din București aparțineau unei vechi secte ruse de castrați.

Paul Lahovary a venit în Suedia în timpul războiului, atunci când România și Germania Nazistă au semnat un pact de alianță. El era jurist și diplomat și, ca mulți alți români din vremea aceea, era educat în Franța. Aparținea aristocrației române și printre rudeniile lui se afla prințesa și scriitoarea Marthe Bibescu, care împreună cu frații ei, și alți români ca Anna de Noailles, făceau parte din cercul lui Marcel Proust. Paul Lahovary a fost el însuși traducător și scriitor în română și franceză, publicând poezii și mai multe romane care au fost lăudate de presa internațională. În romanele sale, scriitorul redă o ținută morală care se bazează nu numai pe cunoștințe personale (sau talent) ci și pe o istorie dramatică frutunoasă, de care noi aici, în Suedia, am fost scutiți.

„*Mesure d'une ombre*“ se petrece în evul mediu haotic din Balkani în timp ce remarcabilul roman „*Chemin du roi*“, publicat în Franța în 1990, descrie câteva destine precise de evrei și partizani în Italia fascistă. Aici el țese împreună istoria contemporană cu motive biblice și mitologia „Graalului“, un realism fantastic și o proză clară care se aseamănă cu aceea a lui Julien Gracq sau a lui Alain Fournier în „*Le Grand Meaulnes*“.

Neamul Lahovary se trage din Constantinopolul evului mediu și Paul și-a trasat originile ramurii lui pe insula Naxos, unde un strămoș a fost cardinal. La bătrânețe Paul Lahovary s-a reîntors la origini și bună parte din an o petrecea pe insula Naxos, unde s-a și „rebotezat“ în biserica greco-ortodoxă.

În Suedia el a dus o viață liniștită și retrasă, în unul din cartierele mărginașe ale Stockholmului. Mi-l amintesc pe Paul Lahovary ca pe un om cu o cultură vastă și întotdeauna m-am bucurat de intelectul lui ascuțit, de umorul lui, de o mare căldură sufletească ascunsă în timiditate.

Trad. Dimitrie Grama

2001

DOCUMENTAR

[Prospețimea unei rusticități primitive]

Paul LAHOVARY, *Vântoasele*, Lisabona (Colecția Lectoratului Român), 1953. – Construit cam artificial pe tradiționala temă a desrădăcinării care aduce numai ruină și moarte, romanul are calitate neobișnuită în partea de zugrăvire a vieții rurale; autorul dovedește o cunoaștere excepțională a tradițiilor, superstițiilor, eresurilor de la țară așa încât reușește, chiar de la începutul cărții să-și transporte cititorul într-o lume ca de basm, cu ursitoare, drăcițe, Sburători, farmece; acțiunea se desfășoară pe cinci „tărâmurii”; și de-a lungul povestirii se simte mereu prezența, uneori chiar prea căutată, a unor puteri misterioase, care fac și desfac totul. Limba întrebuițată în această parte a romanului întrece orice așteptare: cuvinte atât de autentic românești, cu mireasma florilor de câmp, nu mai întâlneam, din păcate, de multă vreme. Și în situația noastră de astăzi, când prin forța împrejurărilor ne alterăm zilnic vorbirea, adoptând moduri de exprimare ale locului în care ne aflăm, lectura unei cărți ca aceasta e ca o baie purificatoare. Autentică, chiar dincolo de necesitățile artei, este și limba întrebuițată de autor în zugrăvirea vieții de la oraș; dar artistică este toată această carte este mult mai puțin isbutită, deși sau poate tocmai pentru că personajul lui Matache Megarici, cu toată șleahta lui de trepăduși electorali, este veridic. Se simte, cu alte cuvinte, în rezultat estetic, că d-l Lahovary e mult mai la largul său în prospețimea unei rusticități primitive, chiar când se străduiește să-i dea înțelesuri mai complexe, de simbol, decât în vițiatul climat orășenesc și politicianist, pe care nu-l iubește (și opera de artă e dragoste; de aceea în primul capitol în special – „tărâmul Bălei” – sunt atâtea paginile demne de antologie).

(Vatra, nr. 41, mai 1954, nesemnat, probabil Mircea Popescu)

[Un minunat roman]

La Editura „Colecția Lectoratului Român”, din Lisabona, a apărut romanul d-lui Paul Lahovary „*Vântoasele*”. Autorul nu e un debutant. D-sa a publicat în țară Poezii, Eseuri și Note de călătorii, care au fost apreciate și elogiute de Principesa Marta Bibescu, Tudor Arghezi, Perpessicius, Petre Comarnescu și alții. Ultima lucrare a d-lui Paul Lahovary redă într-un colorit viu moravurile politice românești de altădată. Autorul nu a neglijat de a ne zugrăvi un colț de viață a țăranului român. Romanul e scris într-un stil pur românesc și personajele sunt bine conturate, ceea ce denotă talentul autorului. Stările sufletești ale eroilor săi sunt transmise cititorului cu ușurința unui abil meșteșugar al condeiului. Recomandăm cu toată căldura citirea acestui minunat roman românesc.

(„Buletin Cultural Artistic”, Buenos Aires, 1954, nesemnat)

[O limbă fermecător de frumoasă]

Autorul își împarte tema în cinci capitole perfect îmbinate prin care ne reprezintă personajele principale ale romanului. De la început autorul pare că vrăjește pe cititor cu o limbă fermecător de frumoasă, cu imagini plastice remarcabile, cu o frază simplă dar plină de seva poeziei pure. Cartea te fascinează și n-o mai lași până la ultima pagină. Atunci ai impresia că ieși de undeva de sub pământ, sau dintr-un palat de mărgean unde ai trăit realitatea unei povestiri. Aci stă marele merit al d-lui Lahovary, c-a creat cu cel mai simplu material posibil – credința poporului în fantastic, superstiția – o operă de mare artă. Aproape că n-am mai întâlnit de multă vreme asemenea pagini dăltuite în marmură. Personajul principal e Ileana Calomfir, fiica profesorului Vasile Calomfir, protejată de micuță copilă de vrăjile Catitei Odulean, contra relelor și mai ales a Balei, sora Catitei, mare meșteră în drăcării. Straniul personaj Gaiu, prietenul de mai târziu al profesorului, se opoștește pe lângă ei și din diabolica pasiune carnală pentru Ileana, va încerca să-i împiedice nunta ei cu doctorul Andrei Șeran. Mai intervine și Dorina, vara ei, care o invidiază și conlucrează cu Gaiu în același scop. Ileana stă robită între forța lui Gaiu și dragostea Catitei, oscilează între ei, unul îi vrea trupul, cealaltă îi vrea sufletul curat. Trebuie să se mărite însă ca să scape de puterea vrăjilor ursite de Bala, care totuși o prinde la izvorul lui Trofim și-i leagă cununii prin forța diavolului. Logodna are loc și ea se va despărți de bunul Andrei Șeran, care va lua de soție pe Dorina. Printre invitați la logodna sunt conul Matache Megarici (antipatic, rău și prost, politician mare, de-o incultură crasă), preotul satului, rudele lor, și ca din senin, adus de Gaiu, vine și „sburătorul“ Dan Traur care-i va răpi liniștea Ileanei până la finele vieții. În câteva clipe totul este pierdut, un destin se sfarmă. Ileana îl adora acum pe Dan, și cu toate intervențiile diabolice ale lui Gaiu, tot ajung să se logodească, în preajma plecării lui Dan, cu o mașină aeriană, invenția lui, dar se prăbușește în ocean în drum spre Africa, împreună cu Gaiu pe care-l luase cu el. Cu moartea lui și viața Ileanei începe să se stingă. Trăiește din amintiri. Moartea Dorinei împinge pe Andrei, medicul muribundului tată al Ileanei, spre aceasta, se căsătoresc, au un copilăș, care visează să fie aviator, iară cei doi soți, se întâlnesc iarăși la Vântoasele, satul fericirii și copilăriei plină de amintiri, sub ochii duioși ai Catitei.

Totul se petrece într-un cadru de datini, eresuri și credințe, păgânești și creștine, într-un sat românesc, unde vom întâlni oamenii cu calitățile și defectele lor. Mistical Calomfir, diabolicul Gaiu, parvenitul Megarici (cam exagerat în toată atmosfera de stricăciune politică descrisă pasional), visătorul Dan, blândul Andrei, răutăcioasa Dorina și Ileana, jucăria destinului implacabil. Descrierile naturii sunt picturale, ceremonialul ploii sau scena vrăjirii de la fântână – artistic redată. Întreaga acțiune – condusă cu dibăcie de adevărat stăpânitor al condeiului.

Felicităm pe dl. prof. V. Buescu pentru realizările din seminarul D-sale, că între atâtea perle românești (traduceri) a redat și splendidul roman, cristalin, emoționant, viabil, al lui P. Lahovary, făcându-ne o ade-vărată bucurie, pentru o carte bună românească din exil.

Oreste Popescu (*Înșir-te mărgărite, nr. 12, oct. – dec. 1953*)

[Stil viguros, limbă fermecătoare...]

În anul 1952, dl. Victor Buescu ne-a făcut o plăcută surpriză publicând în Colecția Lectoratului Român de pe lângă Universitatea din Lisabona, o plachetă de admirabile și sguuitoare poeme scrise de doi autentici poeți români, rămași să îndure crunta robie a celei mai odioase stăpâniri din câte a cunoscut istoria poporului nostru.

De data aceasta, dl. Buescu ne survește o nouă surpriză, editând în aceeași colecție, romanul VÂNTOASELE, semnat de dl. Paul Lahovary.

Dl. Paul Lahovary nu este un nume nou pentru cetitorul de literatură. D-sa a abordat mai toate genurile literare, de la poezie și până la însemnările de călătorie, trecând prin nuvelă și eseu, remarcându-se dintru început ca un scriitor de reale posibilități, stăpân pe un stil viguros și utilizând o limbă fermecătoare.

Înmănunchind toate aceste calități, romanul „Vântoasele” este poate una dintre cele mai reușite realizări a d-lui Lahovary ... Odată începută lectura, cititorul plutește în apa limpede a celui mai neaoș limbaj românesc. Lectura acestui roman, o spunem sincer, este o ade-vărată desfătare. Descrieri admirabile, tablouri atât de colorat redată încât imaginea lor îți apare atât de vie încât te strămută în lumea în care am trăit cu toții altădată. Sunt acele peisagii românești, specific românești, pe care nu le mai întâlnești niciunde și pe care dl. Lahovary le pictează în cuvinte alese și pline de farmec. În special partea întâia a romanului, intitulată „Tărâmul Bălei”, este atât de su-gestivă și atât de puternică, iar îmbinările basmului cu realitatea atât de măiestru întretă-sute, încât e imposibil să nu te simți antrenat, captivat chiar, de lec-tură. (*Vers, anul IV, nr. 2 – 3, 1954*)

[Un nou roman în exil]

Am primit la redacție „Vântoasele”, roman de excelență literară, datorit d-lui Paul Lahovary. Lucrarea, cuprinsă într-un elegant volum de 200 de pagini, a apărut în Colecția Lectoratului Român de la Universi-tatea din Lisabona și e tipărită la casa de Editură „Fernan-des”, în decem-brie 1953.

D-nul Lahovary nu este un luceafăr nou pe firmamentul literaturii românești. D-sa a publicat mai multe lucrări în țară și a fost răsplătit cu înalte aprecieri din partea criticilor literari.

(*Foaia poporului, USA, 1954, nesemnat*)

EXCERPTA

Câteva mărturii despre autor

TUDOR ARGHEZI: „... căderea neașteptată a petalelor Dv., într-un timp când florile sunt veștede și încâlcite, a pogorât în odaia mea un val de prospețimi vioaie. Îmi permit să vă felicit pentru linia superior nivelată la care v-ați menținut. Pentru un scriitor e o biruință.“

(Scrisori, 19 octombrie 1936)

VICTOR BUESCU: „... Pagini admirabile. O proză savuroasă, cum n-am mai citit în exil. E o proză de România Mare de ieri și de mâine.“

(Scrisori, 22 februarie 1953)

PETRU COMARNESCU: „... însușiri neobișnuite: înțelegerea și respectarea formei, simțul ritmului, cultul imaginilor mișcate de simțire, o anumită disciplinare a jocului sentimentelor, prin intervenția cunoașterii și a humorului.“

(Rampa, 27 iunie 1938)

CONSTANTIN-VIRGIL GHEORGHIU: „... o subtilă virtualitate de scriitor, care știe surprinde caracterele specifice mediilor și ale personajilor ce formează acțiunea nuvelei, și eroii ei.“

(Timpul, 22 ianuarie 1941)

PERICLE MARTINESCU: „... revelația unui scriitor cu mari resurse stilistice și cu o ascuțită conștiință a produsului artistic. Un artist care caută să-și creeze, în mijlocul lumii în care trăiește, o altă lume, mai domoală, mai încărcată de poezie. Proza lui i-ar fi plăcut, desigur, lui Matei Caragiale – și, în orice caz, genul în care poate fi definit se situează de-a dreptul sub «Craii de Curtea Veche», de unde se pare că Paul Lahovary și coboară. Asta, bineînțeles, spre mai marele lui merit.“

(Vremea, 2 februarie 1941)

G. C. NICOLESCU: „... Materialul și limba literară stau la dispoziția d-lui Paul Lahovary. Mai presus de toate, d-sa are darul de a scrie, de a transmite neforțat ceea ce gândește, de a atrage cititorul și de a utiliza uneori cu mare meșteșug limba românească.“

(Chemarea Vremii, 15 ianuarie 1941)

MIHAI NICULESCU: „... Domnul Paul Lahovary cunoaște afinitățile profunde ale cuvintelor. Ele se desfată în priza d-sale cu un soi de lene voluptoasă și satisfacție nemărturisită de a fi scăpat blestemului care le destină corupției, odată cu înțelesurile ce sunt silite să comunice.“

(Universul, 1 ianuarie 1941)

PERPESSICIUS: „... Întru totul o revelație. Dă pe față un talent variat, care nu-și limitează subiectele într-un plan al inspirației și a cărui

gamă de expresie este de asemeni variată. Râvna d-sale de diversitate, așa de evidentă, nu s-ar împăca cu recomandății și cu li-mitări de orizont, dar ceea ce e sigur este că pe Șoimana lazului o putem socoti de pe acum drept opera unui maestru al genului.“

(Acțiunea, 24 mai 1941)

AL. RAICU: „Limba este entuziasmantă. Autor de mari posibilități, împletind magistral peisagiul romantic cu cel naturalist și coborând ca-ntr-o fântână minunată în viața interioară a eroilor lui.“

(Seara, 5 ianuarie 1941)

OCTAV ȘULUȚIU: „Paul Lahovary este un scriitor care promite foarte mult, scrie cumpătat și chiar și stilul său e clasic. Scrie frumos fără să fie un stilist, fără să fugă după efecte. Salut cu mare încredere în Paul Lahovary un talent care poate să ne dea pe viitor o proză epică de certe posibilități.“

(Gândirea, 25 februarie 1941)

BARBU THEODORESCU: „... stilul se impune prin simplitate, simplitatea aleasă a clasicului. Prin puterea de zugrăvire a lumii boierești dispărute, cunoscută atât de bine de autor și din care știe să aleagă esențialul, cum și prin stilul adecvat ce și l-a însușit, dl. Paul Lahovary poate ocupa un loc unic în literatura românească.“

(Vremea, 23 februarie 1941)

Principesa MARTHE BIBESCO: „Aveți darul marelui portretist, cu trăsătura care trebuie pentru a sesiza caracterul. Tot ce am citit mi-a plăcut, m-a fermecat. Darul poetic pe care îl aveți și sensul religios al vieții m-au sensibilizat, de asemenea. Am recunoscut aici această stranie voce a sângelui, atât de emoționantă. În acest caz, ea ajunge până la mine în stare aproape pură.“

(Scrisori, 14 septembrie 1939)

SEVER POP: „Mă grăbesc să-ți mulțumesc sincer pentru trimiterea frumosului volum *Vântoasele* și să te felicit calduros pentru această merituoasă și continuă strădanie în campul literaturii noastre.

Meritul d-tale e mult mai mare decât îți dai seama acum, și aceeași fiindcă a scrie în românește în exil e un act de încredere în soarta neamului nostru și o strălucită pildă de cum se frământă limba noastră în contact zilnic cu oameni care vorbesc alte limbi.“

(Scrisoare, 9 februarie 1954)

IRINA PETRAȘ: „Apărut în 1953, „Vântoasele“, romanul lui Paul Lahovary este construit în jurul motivului Zburătorului într-o proză cu irizări fantastice amintind de Mircea Eliade sau Vasile Voiculescu.“

(1990, din ediția „Vântoasele“, de unde am cules aceste excerpta, de mai sus)

SUMAR

„Cazul Lahovary“	3
Piano Nobile	4
Fișă de Dicționar Posibil	9
Contur în oglindă	
– Paul del Perugia – <i>O capodoperă de istorie sacră</i>	11
– Jean-Francois Charpal – „ <i>Măsura unei umbre</i> “	11
– Virgil Cândea – <i>Un roman cu o sobrietate de cronică</i>	12
– Artur Silvestri – <i>Magia Ficțiunii</i>	13
– Paul Jolas – „ <i>Calea Regelui</i> “.....	16
– Dimitrie Grama – „ <i>O fire sensibilă, de poet</i> “	16
– Prof. Peter Cornell – „ <i>Un om de o vastă cultură</i> “	18
Documentar	
[Prospețimea unei rusticități primitive]	19
[Un minunat roman]	19
[O limbă fermecător de frumoasă]	20
[Stil viguros, limbă fermecătoare...]	21
[Un nou roman în exil]	21
Câteva mărturii despre autor – excerpta de Tudor Arghezi, Victor Buescu, Petru Comarnescu, Constantin-Virgil Gheorghiu, Pericle Martinescu, G.C.Nicolescu, Mihai Niculescu, Perpessicius, Al.Raicu, Octav Șuluțiu, Barbu Theodorescu, Principesa Marthe Bibesco, Sever Pop, Irina Petraș	22